

ספרים

תולדות עליית 'זרע ישראל' מאתיופיה באלבום מרהיב

➤ שרה רובינשטיין

מנחם ולדמן,

מסע אל שארית יהודי אתיופיה

ירושלים, מכון בן-צבי, 2015.

260 עמודים

רקע היסטורי: איך 'צמחה' ואיך טופלה בעיית הפלשמורה

במשך 36 שעות בחודש סיוון תשנ"א - מאי 1991 - הועלו ארצה בטיסות ישירות כ-14,200 עולים מאתיופיה. 2,800 איש שהמתינו באדיס אבבה לא צורפו למבצע נועז זה הידוע כ'מבצע שלמה'. עלייתם לא אושרה, היות שהשתייכו לקבוצה מיהודי אתיופיה שהתנצרה. קבוצה זו כונתה בישראל פְּלֶשְׁמֹרָה, או פְּלֶסְמֹרָה וכיוצא בזה, ובאתיופיה - פְּלֶשָׁה, פְּאִילָא, בּוּדָא, קְרִים וּוְדָד ועוד. לכינויים אלה משמעות שלילית ועל כן הוצע להחליפם בכינויים 'שארית היהודים', 'שארית יהודי אתיופיה' (מונח זה ננקט בהחלטת ממשלה חשובה מיום 16.2.2003), 'צאצאי היהודים', או 'זרע ישראל'.

סוגיית שארית יהודי אתיופיה עוררה דיון ציבורי ובעקבותיו נידונה בדרגי הממשל הגבוהים. לאחר דיון שנערך בא' תמוז תשנ"א (13.6.1991) בלשכת ראש הממשלה על אודות הפלשמורה, מונתה בכ"א תמוז תשנ"א (3.7.1991) ועדה לבדיקת השאלות הנוגעות לקבוצה זו. על הוועדה בראשות אליקים רובינשטיין בתפקידו כמזכיר הממשלה היה להמליץ על הגישה הראויה לטיפול בבעייתם.

חברי הוועדה היו שותפים לשאיפה להעלות במהירות האפשרית את שארית יהודי אתיופיה. הם היו ערים לרצונם של הממתינים לעלות ולעובדת היות רובם המכריע מזרע ישראל מצד אחד, ולמורכבותם הרבה מצד שני: קבוצה גדולה של מי שהמירו את דתם, בדרך כלל ללא כפייה, מי שבמצבם זה חוק השבות אינו חל עליהם, וטרם הובטחה מהות שיבתם ליהדות.

ועדת אליקים רובינשטיין קיבלה את עמדת הרבנים הראשיים, שיש לראות בבני הפלשמורה חלק מיהודי אתיופיה הזכאים לעלייה בתנאי שישבו ליהדות. ההלכה קובעת 'ישראל אף על פי שחטא - ישראל הוא' (סנהדרין מד ע"א), אפילו המיר את דתו, אין הוא מאבד את זהותו היהודית. חבריה סברו שיש לקיים את ההחלטה שהתקבלה בדיון הראשון (13.6.91) ולשגר לאתיופיה משלחת של רבנים, דינים, קסים ומומחים אחרים לביצוע ההשבה ליהדות, ואולם הם המליצו להקדים למשלחת

זו קבוצת חלוץ מצומצמת כדי לברר באופן יסודי את הסיבות להתנצרות רבים מצאצאי היהודים, לתאר את היקף התופעה ולבחון דרכים להשבת המתנצרים ליהדות.

שלושת חברי משלחת הבדיקה והחלוץ היו הרב מנחם ולדמן - נציג הרבנות הראשית ומשרד הדתות בוועדת רובינשטיין, ישראל קמחי ז"ל - מנהל המחלקה לאשרות ולזרים במשרד הפנים וזיקנה ברהני ז"ל - סגן הקונסול לעלייה מטעם הסוכנות היהודית, אחד משנים עשר התלמידים הראשונים שהגיעו ב-1955 מאתיופיה ללמוד בכפר בתיה ולימים מהפעילים המובילים במעשה העלייה והקליטה המופלא של יהודי אתיופיה.

מסעה של משלחת הבדיקה

ספרו החדש של הרב מנחם ולדמן, **מסע אל שארית יהודי אתיופיה**, מתמקד בתיעוד חודש המסע שערכה משלחת הבדיקה והחלוץ למימוש הליכי ההשבה של בני הפלשמורה ליהדות (11.5.1992 - 11.6.1992).

הדוח שכתבו חברי המשלחת בסיום השליחות מוגש בספר בנספח ב'. יומן המסע שנכתב אז הוא הבסיס לספר החדש שיצא עתה, ונוספו לו חומרי תיעוד רבים ושיחות מתומללות שקובצו על ידי הרב ולדמן במהלך השנים וייצגם הגרפי השונה בספר מקל על הקורא להבחין בין היומן ובין התוספות שהצטברו לאחר המסע.

הספר מקרב את הקורא אל השאלות שהעסיקו את חברי המשלחת, ופורש בפניו את המציאות שאליה התוודעו בכפרים ובמחנות המעבר במהלך השליחות, במפגש בלתי אמצעי ושיחות תחקיר עם האנשים שנקרו בדרכם ובהם תשעה קסים נוצרים שהם בעצמם צאצאי יהודים.

חברי משלחת הבדיקה והחלוץ ניסו להבין את הסיבות העיקריות לתופעת ההתנצרות של עשרות אלפי צאצאי היהודים שאימצו את הדת הנוצרית ונהגו כמו האוכלוסייה הנוצרית המשתייכת לכנסייה האתיופית האורתודוקסית. עז היה רצונם להשתכנע שאכן הגיעו אל כל מי שהוא בבחינת "ישראל אף שחטא - ישראל הוא" ושכל השבים ליהדות עושים זאת מתוך שכנוע.

הם גרסו שרוב המתנצרים עשו זאת בשל קשיים כלכליים וסיבות קיומיות. הם הצביעו על הקושי להבחין הבחנה ברורה בין היהודים לבין המומרים. גם בעיני עצמם וגם בעיני הסביבה המשיכו המתנצרים להיות מאופיינים בבירור כצאצאי היהודים, בלתי שייכים ובלתי מושרשים באוכלוסייה האתיופית, נבדלים בייחוסם, במעמדם החברתי והתעסוקתי ובקשרי הנישואין. רמת הזיקה ליהדות הייתה שונה מאזור לאזור, ובדרך כלל הייתה תלויה בזמן שחלף מראשית ההתנצרות באמצע המאה התשע עשרה.

חברי המשלחת הסתמכו גם על עמדת ד"ר יעקב פייטלוביץ', הפעיל המרכזי למען יהודי אתיופיה במחצית הראשונה של המאה העשרים, שמצד אחד נאבק כנגד המיסיון, אך מצד שני סבר שאין להבדיל בין היהודים לבין המומרים, היות שבעיניו כולם השתייכו לשבט אחד שהיה מצוי במלחמת הישרדות על יהדותו.

ועוד ציינו כי השפעת הנצרות האתיופית ניכרת אמנם בלשון התפילות ובכתבי הקודש של יהדות אתיופיה ובאופי המנהיגות הדתית המבוססת על נזירים, קסים ועוד. אולם מצד שני מרכיבים רבים בנצרות האתיופית קרובים למקרא ולמצוות התורה, כגון שמירת שבת חלקית, איסור אכילת בעלי חיים האסורים בתורה, קיום ברית מילה, תפילה לאלוהי ישראל ועוד.

לדעתם, בכל אלה יש כדי לשפוך אור על מציאות ייחודית בתולדות יהודי אתיופיה, תופעה נדירה בתולדות ישראל, המצדיקה נקיטת עמדה ייחודית באשר להשבתם ליהדות.

חברי המשלחת למדו שדרכי הריאיון והבירור דורשים תשומת לב ורגישות רבה, ועל כן השתדלו להתנהל בזהירות. בביקוריהם בשרידי כפרים יהודים הם ניהלו שיחות רבות עם דמויות מרתקות. התיעוד המפורט כולל אפיזודות שיש בהן כדי ללמד על הקרבה של המרואיינים למצוות היהדות או על הריחוק שלהם מהמצוות ומאורח החיים היהודי. בעדויות באים לידי ביטוי חששם של רבים מן הדוברים, המבוכה שמא יבולע להם ולקרוביהם במיוחד מצד שכניהם הנוצרים, הניסיון של חלק מהם להניא את הדוברים ממסירת כל הידוע להם וגם התמרמרות על השאלות ועל עצם החקירות. ביומן המסע שזורים הסברים לתופעות מחשידות, כגון הקמע על צווארם של ילדים רבים שלעתים מקורו יהודי ולעתים - נוצרי, כמו גם התלבטות חברי המשלחת ביחס לחלק מהעולים שהכחישו את התנצרותם.

שלבים בהתייחסות ובטיפול בפלאשמורה - צאצאי זרע ישראל

מועצת הרבנות הראשית דנה בדוח המשלחת בל' סיוון תשנ"ב (1.7.1992) והחליטה שלממתינים לעלייה דרושים לימודי יהדות והשבה ליהדות באדיס אבבה.

כשבועיים לאחר מכן הוקמה ממשלה חדשה, שהתנגדה למסקנות ועדת רובינשטיין ודרשה לדון מחדש בסוגיית שארית יהודי אתיופיה. ועדת שרים בראשות שר הקליטה צבן שללה הליכי השבה ליהדות או גיור באתיופיה והתירה איחוד משפחות על בסיס אישי והומניטרי.

המאבק הציבורי הלך ונמשך ובעקבותיו חל שינוי בעמדת ממשלות ישראל: ביוני 1997 הוחלט להעלות את כל הממתינים באדיס אבבה, בפברואר 2003 הוחלט להביא לישראל כל צאצא ליהודי אתיופיה מצד אמו ומבקש לשוב ליהדות, בנובמבר 2010 הוחלט להשלים את העלייה המאורגנת לפי רשימות הממתינים לעלייה בגונדר, ומבצע 'כנפי יונה' הסתיים באוגוסט 2013. בעת כתיבת סקירה זו בנובמבר 2015 החליטה ממשלת ישראל להשלים את העלאת 7,846 בני שארית יהודי אתיופיה השהים במחנות המעבר.

במשך כרבע יובל שנים עזבו עשרות אלפים מצאצאי היהודים את מרבית הכפרים שבהם התגוררו. תהליך ההתעוררות ההיסטורי התבטא בכמה גלי עלייה לישראל, בהתאחדות משפחות שלמות עם קרוביהם בישראל ובשיבה ליהדות.

כדי להתקבל בישראל כיהודים גמורים נדרשו רבים מעולי אתיופיה לעבור תהליך של 'שיבה ליהדות' שחייבים בו מי שהם צאצאים ליהודי אתיופיה מאמותיהם. מי שאינם מתייחסים על יהודי אתיופיה מאמותיהם, אף שהם מזרע ישראל מצד אבותיהם, היו זקוקים להליך של גיור לכל פרטיו. בפועל עברו בני שארית יהודי אתיופיה בשלבי הקליטה הראשונים שלהם בישראל הליכי 'השבה ליהדות' שהם זהים לגיור: לימודי יהדות לקראת גיור, קבלת עול מצוות וטבילה לשם יהדות.

מבט אישי

בשבע עשרה השנים האחרונות ליוויתי מקרוב את קליטתם של עולי אתיופיה במחוז חיפה והצפון של האגף לחינוך מבוגרים, את קליטתם הלשונית באולפנים לעברית ואת קליטתם הרוחנית בכיתות יהדות לקראת גיור. אלפי תלמידים למדו במאות כיתות גיור, במשך שנה ואף למעלה מכך. עשרות מורים הודרכו בהשתלמויות רבות ומגוונות, פיתחו והרחיבו את תוכנית הלימודים הראשונית, הוסיפו לה חומרי לימוד חווייתיים, מערכי שיעור מפורטים ואמצעי המחשה עדכניים. חלק מהמורים שימשו

שליחי יהדות במרכזי הקליטה וליוו את העולים בשבתות ובחגים. כמה ממורינו אף יצאו בשליחות לאתיופיה והדריכו את הממתינים במחנות המעבר טרם עלייתם ארצה. מנהלי אולפנים, מורי האולפנים כולם ובמיוחד מורי האולפנים לעולי אתיופיה וצוותי מרכזי הקליטה ימצאו עניין רב בספר החדש, במיוחד עתה משניתן האות להבאת הממתינים האחרונים במחנות המעבר ולקראת ההיערכות לקליטת הגל האחרון של שארית יהודי אתיופיה.

ספרים